

Verbond en verbondstekens in die Ou Testament – 'n terreinverkenning

APB BREYTENBACH

1. INLEIDING

Wanneer 'n mens oor die verbond in die Ou Testament praat, betree jy 'n terrein wat geweldig wyd is. Dit word alreeds duidelik wanneer die lang lysie van boeke en tydskrifartikels wat hieroor geskryf is, nagegaan word. Die feit dat 'n hele monografie (McCarthy 1972) reeds in 1972 gewy is aan die stand van die ondersoek met betrekking tot dié onderwerp, gee 'n goeie aanduiding van die omvang van die studie wat daarvoor gedoen is.

'n Referaat soos hierdie kan dus nie eers op 'n mate van volledigheid aanspraak maak nie. Dit kan nie anders as om bloot oorsigtelik te wees oor die meeste aspekte nie – vandaar die kwalifisering in die titel van die referaat. Om tóg 'n bydrae te probeer maak tot die tema van die simposium, is dit noodsaaklik om 'n sekere basiese kennis oor die onderwerp by die hoorders te veronderstel en om te konsentreer op dié sake wat in die debat rondom die kinderdoop veral ter sprake is, naamlik die tekens van die verbond.

2. ENKELE BELANGRIKE ASPEKTE IN VERBAND MET DIE VERBOND IN DIE OU TESTAMENT

2.1 Verstaansprobleme rondom die begrip verbond

Wanneer 'n mens die standpunte van Ou-Testamentici nagaan oor die begrip verbond in die Ou Testament, is dit gou duidelik dat daar nie eenstemmigheid heers nie. Dit blyk alreeds wanneer die inskrywings van twee standaardwerke soos *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament (THAT)* en *The Interpreter's Dictionary of the Bible (IDB)* vergeelyk word.

In *IDB* (I, 714) definieer GE Mendenhall 'n verbond in die algemeen soos volg:

“A solemn promise made binding by an oath, which may be either a verbal formula or a symbolic action. Such an action or formula is recognized by both parties as the formal act which

binds the actor to fulfil his promise. Covenants may be between parties of different socio-political groups, in which case the covenant creates a relationship between them regulated by the terms of the covenant; or a covenant may take place within a legal community, in which case obligations are assumed which the law does not provide for – i.e., it makes new obligations binding.”

Hy onderskei dan in die Ou Testament tussen verbonde waarin JHWH nie een van die twee partye is nie (dit wil sê sekulêre verbonde of verdrae) en verbonde waarin JHWH wêl een van die twee partye is.

Sekulêre verbonde word dan weer onderverdeel in vier tipes, afhangende van die vraag of ’n meerdere ’n mindere bind aan bepalings (vasalverbond/verdrag), of hy homself bind aan ’n onderneming teenoor die mindere (beskermheersverbond), of dit gelykwaardige partye is wat elkeen ’n onderneming gee (vennootskapverbond) en of ’n bestaande verhouding deur een party se plegtige onderneming gewaarborg word (belofteverbond).

Verbonde waarin JHWH een van die twee partye is, kan basies op dieselfde wyse onderverdeel word, behalwe dat daar geen voorbeeld is van ’n vennootskapverbond (dit wil sê as gelykwaardige partye) tussen JHWH en die volk of ’n enkeling nie.

Uit Mendenhall se definisie en uiteensetting is dit duidelik dat die klem in die verbond volgens hòm val op die onderneming wat JHWH as die meerdere gee of op die verpligtinge wat op Israel as die mindere rus, maar dat dit wel ’n bilaterale verhouding uitdruk.

Teenoor die standpunt van Mendenhall staan dié van E Kutsch (*THAT I*, 339–352). Onder ’n bespreking van die term *b^erît* en semanties verwante terme hou Kutsch vol dat dit gaan oor die verpligting wat JHWH op Israel (of iemand ander lê), of wat Israel (of iemand anders) op homself neem, maar dat dit nie ’n bilaterale verhouding uitdruk nie. Verpligtinge wat deur twee partye op hulleself geneem word (’n vennootskapverbond) is volgens Kutsch ’n sekondêre ontwikkeling en is eintlik niks anders as twee afsonderlike ondernemings nie. Hy verklaar kategoriees (*THAT I*, 342):

“*b^erît* bezeichnet nicht ein ‘Verhältnis’, sondern ist die ‘Bestimmung’, ‘Verpflichtung’, die das Subjekt der *b^erît* übernimmt ... Nicht nur der Mächtigere, auch der Unterlegene, Schwächere, Niedrigere kann ein solche Selbstverpflichtung übernehmen...”

Omdat daar egter in die Ou Testament telkens sprake is van twee

“partye” naamlik God en Israel, stel Kutsch die saak oor die verhouding tussen JHWH en Israel soos volg (*THAT I*, 350):

“In der zu Unrecht so genannten ‘Bundesformel’ (sachgemässer ist: ‘Zugehörigkeitsformel’) ‘Jahwe der Gott Israels – Israel das Volk Jahwes’ ... ist das Verhältnis zwischen Jahwe und Israel mit den Begriffen ‘Gott-Volk’ umschrieben, ...”

Kutsch is dus van mening dat daar nie so iets soos ‘n “verbond” bestaan in die sin van ‘n bilaterale verhouding nie, en dat “verbond” in die Ou Testament niks anders uitdruk as “onderneming” of “verpligting” van een party nie.

Die vraag of die verbond tussen JHWH en Israel ‘n eensydige of bilaterale verhouding was, is nie net beperk tot die standpuntname van Mendenhall en Kutsch nie. In ‘n sekere sin verteenwoordig hulle standpunte die twee rigtings wat bestaan onder Ou-Testamentici oor die onderwerp (vergelyk byvoorbeeld Most 1967:1). Kutsch het sy standpunt onderbou met verskillende tydskrifartikels (byvoorbeeld Kutsch 1967, 1974) en monografieë (Kutsch 1973, 1978). Daar kan egter grondige kritiek ingebring word teen die standpunt van Kutsch. M. Weinfeld (1975) het byvoorbeeld in ‘n resensie op een van Kutsch se werke (1973) kritiek gelewer op die etimologiese verklaring van *b^erīt* deur Kutsch. Verder wys hy ook daarop dat Kutsch selektief en arbitrêr is, veral wanneer dit kom by die datering van Ou-Testamentiese tekste op grond van sogenaamde histories-kritiese oorwegings. Hy vat sy beoordeling van Kutsch se werk soos volg saam (128):

“In sum one must say that Kutsch has made an important contribution to the clarification of the term *b^erīt*; however, the historical development of *b^erīt* as delineated by him as well as the rejection of the notion of reciprocity in *b^erīt* cannot be accepted.”

In aansluiting by en naas die grondige kritiek wat deur persone soos Weinfeld uitgespreek word, sou ons ook nog enkele sake kon noem wat daarop dui dat ons wêl van ‘n verbond in die sin van ‘n wedersydse verhouding tussen JHWH en Israel kan praat:

- Die standpunt van ‘n volledig eensydige verhouding kan alleen gehandhaaf word as gedeeltes soos Gen 17:1–27 (wat op grond van formele kriteria as ‘n literêre eenheid funksioneer binne die boek Genesis), verdeel word in verskillende “bronne” en dié hipotetiese “bronne” dan onafhanklik van mekaar aan die orde gestel word.

- Die seremonie waardeur die verbond by Sinai bekragtig word, vind volgens Eks 19–24 eers plaas nadat die volk drie maal onderneem het om JHWH se gebooië te gehoorsaam (vergelyk 19:8; 24:3 en 7). Hieruit is dit duidelik dat die volk, alhoewel hulle nie seggenskap gehad het oor die verbondsbepalings (gebooië) as sodanig nie, wel eers moes instem tot die wedersydse verhouding met JHWH.
- Die bloedseremonie by Sinai (Eks 24:3 vv) is nieteenstaande die bedenkinge van Kutsch (wat terloops totaal onoortuigend is) 'n teken daarvan dat JHWH én Israel gebind is aan die bepalinge en toesegginge van die verbond. (Vergelyk ook Sag 9:11).
- Die merkwaardige ooreenkomste tussen die Hetitiese staatsverdrae en wat ons sou kon noem die verbondstruktuur van gedeeltes in die Ou Testament, word nie ten volle verdiskonteer in die werk van Kutsch en andere nie. In korpusse soos Eks 20–25, Lev 1–26 en Deut 4–31 is die beloftes en bedreiging (seën en vervloeking) onlosmaaklik verbonde aan die bepalinge (gebooië). Dit beteken dat JHWH in die onderhawige gevalle nie net verpligtinge op Israel lê nie, maar dat Hy ook self 'n onderneming gee, naamlik om te seën of te straf.

Uit die voorafgaande is dit duidelik dat daar met betrekking tot die begrip “verbond” in die Ou Testament 'n ryke geskakeerdheid is. Waar JHWH een van die partye tot 'n verbond is, het ons te doen met 'n wedersydse verhouding, alhoewel die voorwaardes en bepalinge van so 'n verhouding deur JHWH alleen vasgestel word.

2.2 Die verbondstruktuur in die Ou Testament

Die verbond as struktuur, wat 'n verhouding skep tussen twee partye, is nie 'n unieke Ou-Testamentiese struktuur nie. In talle buite-Bybelse tekste vanaf die tweede millennium v.C., by 'n verskeidenheid volke en kulture in die ou nabye Ooste, is daar voorbeelde van verdrae of verbonde wat dieselfde struktuur vertoon as die verskillende tipes verbonde in die Ou Testament. Trouens, deur navorsing wat gedoen is op hierdie oud-Oosterse verdrae, het die kennis van en insig in die verbondstrukture in die Ou Testament geweldig toegeneem. Dit is veral die Hetitiese vasalverdrae wat sekere patrone vertoon wat merkwaardig ooreenkom met die struktuurpatroon van gedeeltes waar die Mosaïese en verwante verbondsluitings ter sprake is (Mendenhall, 1955).

In 'n sekere sin het hierdie heer-vasalverhouding die ideale struktuur verskaf vir die teologie van die verhouding tussen JHWH en Israel: 'n Meerdere tree in verhouding met 'n mindere. Op grond van 'n weldaad in die verlede het hy reg op die lojaliteit van die mindere. Hy bepaal die wyse waarop hierdie lojaliteit gestalte sal vind. Terselfdertyd verskaf hy sekere waarborge van beskerming aan die mindere. Hy bepaal die wyse waarop hierdie lojaliteit gestalte sal vind. Hierdie verhouding was so lewensomvattend dat die verbreking daarvan baie ernstige gevolge vir die mindere ingehou het.

Binne hierdie verhoudingstruktuur kon teologoumena wat logies teenoor mekaar staan, geakkomodeer word, byvoorbeeld:

- die *genade* van JHWH wanneer Hy met Israel in verhouding tree, sowel as sy afkeer van en *oordeel* oor die sonde; en
- die *totale soewereiniteit van JHWH* in die verhouding, sowel as die feit dat *Israel 'n aandeel* moes neem daarin sonder om op 'n kontrakbasis eise te stel.

In baie boeke van die Ou Testament (veral in Eksodus, die Deuteronomistiese geskiedswerk en verskillende profeteboeke) is dit duidelik dat die verbond nie net gegeld het as 'n struktuur om die teologiese waarhede van die verhouding JHWH–Israel te kommunikeer nie, maar dat die verbond inderdaad dié verhouding geskep het. Die verbondstruktuur is dus in 'n groot deel van die Ou Testament nie net 'n literêre kunsgreep nie, dit is die verhouding tussen JHWH en Israel.

2.3 'n Nadere omlýning van die begrip “verbond” in die Ou Testament

Alhoewel sekulêre verdrae en verbonde binne en buite die Ou Testament belangrik is vir die verstaan van die strukturering, terminologie en funksionering van die verbond tussen JHWH en Israel, kan dit (veral die verdrae tussen gelykwaardige vennote) vir die doel van die bespreking buite rekening gelaat word.

Ons sou die “verbond” waarby JHWH een van die partye is, in die Ou Testament soos volg wil omlýn: Dit druk 'n verhouding uit waarin JHWH as die meerdere, Israel as die mindere aan Hom bind deur self 'n onderneming te gee en/of verpligtinge op die mindere te lê.

Hierdie omlýning moet egter dadelik gekwalifiseer word:

- Daar is rondom die begrip “verbond” (soos reeds gestel) 'n ryke diversiteit. Daar is nie in die Ou Testament net 'n enkele verbond tussen JHWH en Israel nie. Naas die verbonde met Noag (Gen 9:1 vv), Pinehas (Num 25:10–13) en Dawid (2 Sam

7:5 vv) is daar JHWH se verbonde met Abraham (Gen 15 en 17) en sy kinders, met Israel by Sinai (Eks 19–24), met Israel in Moab (Deut 29:1), by Sigem (Jos 24:1 vv), in Jerusalem (Neh 9 en 10), ensovoorts. Die verbonde van JHWH met Israel word in die Ou Testament sterk verbind aan en soms selfs teruggevoer na die verbond met die aartsvaders, sodat dit in 'n sekere sin as 'n voortsetting van die een verbond met die aartsvaders beskou kan word – 'n verbond wat onder bepaalde omstandighede met nuwe beklemtonings weer geaktualiseer is deur nuwe bepalinge en klaarblyklik van tyd tot tyd hernieu is (Deut 31: 9–13).

- Soos reeds gestel, val die klem soms op die onderneming wat JHWH gee (byvoorbeeld aan Abraham) en andersins weer op die verpligtinge wat Hy op Israel lê (byvoorbeeld by Sinai).
- Daar kan ook 'n sekere ontwikkeling aangedui word met betrekking tot die verbond in die Ou Testament: Die verbond van JHWH met Abraham en sy verbond met Israel by Sinai word in die Kronistiese geskiedswerk gekombineer (vergelyk IDB I, 721).

Alhoewel die verbond met Dawid naas (nie teenoor nie, vergelyk Levenson 1979) die verbond met Israel funksioneer in die Ou Testament, kan dit vir die doel van die bespreking verder buite rekening gelaat word.

3. VERBONDSTEKENS IN DIE OU TESTAMENT

Uit buite-Bybelse bronne is dit duidelik dat daar van die vroegste tye af seremonies of tekens was waardeur verdrag- of verbondsluitings bekrachtig is, en waardeur een of albei partye herinner is aan die verpligtinge wat voortgevloei het uit die verhouding. Ons verneem van die doodmaak van esels, die slag en uitmekaarhaal van skape en bokke en die verminking of vernietiging van was- en ander figure (Hasel 1981: 64–8), ensovoorts. Daarby is die bepalinge van verdrae opgeteken met die klaarblyklike doel dat so 'n dokument as 'n hoorbare herinneringsteken van die verdrag moes dien. Uit gegewens in die Ou Testament is dit duidelik dat sigbare tekens soos klipstapels ook as herinneringstekens kon dien (Gen 31:44–53).

Die verbonde tussen JHWH en Israel of enkelinge is ook bekrachtig deur seremonies en ons verneem ook van begeleidende tekens by verbondsluitings.

Seremonies was momenteel van aard: Dit was 'n eenmalige gebeure waardeur die deelnemers tot die verbond toegetree het en hulleself aan die verbondsbepalings verbind het. Tòg het die seremonies in 'n sekere sin 'n toekomskeppende funksie gehad: Die deurgesnyde diere waardeur een of albei die partye beweeg het, was die teken daarvan dat dieselfde lot as dié van die diere dié een sou tref wat nié sy onderneeming gestand doen nie (vergelyk Gen 15:7 vv en Jer 34:18). Die bloed wat oor die deelnemers gesprinkel is (Eks 24:3–8 – die altaar is simbool van JHWH se teenwoordigheid) was die teken daarvan dat die deelnemers aan die verbond hulleself met hulle bloed, (dit wil sê hulle lewens) aan die bepalings van die verbond verbind het. Die seremonies het dus dieselfde funksie vervul as 'n eedswering, naamlik dat die deelnemer met sy lewe ingestaan het vir die nakoming van sý deel van die verbond. Dit was die sterkste waarborg wat gegee kon word. Dit verklaar waarom JHWH telkens die Israëliete (of 'n deel van hulle) met die dood gestraf het by die verbreking van die verbond (vergelyk Eks 32:27 v).

Verbondstekens was weer meer permanent van aard. Dit kon die reënboog (Gen 9:12–17), die besnydenis (Gen 17:11), 'n klipbaken (Jos 24:26 v) of die sabbat wees (Eks 31:12–17).

MV Fox het in 'n artikel (1974) die funksies van (religieuse) tekens in die Ou Testament soos volg gerubriseer:

- Tekens wat dien as bewyse vir iets waaroor daar twyfel kan bestaan.
- Tekens wat dien as simbole van iets anders.
- Tekens wat kennis meedeel deur te identifiseer of te herinner aan 'n belofte of verpligting.

Fox toon aan (1974: 569) dat al die tekens wat in priesterlike of verwante literatuur vermeld word, soos die hemelligte (Gen 1:14–18), die reënboog (Gen 9:12–17), die bloed van die paaslam (Eks 12:13) die sabbat (Eks 31:12–17), ensovoorts, tekens is wat identifiseer of herinner. Deur 'n vergelyking van Gen 17 met gedeeltes soos Gen 9:12–17 en Eks 12:13 en deur eliminasië van die ander moontlike funksies, kom Fox tot die gevolgtrekking dat die besnydenis 'n herinneringsteken vir JHWH was! Fox sou hierdie standpunt inderdaad kon begrond met 'n verwysing na Eks 4:24–26. Alhoewel hierdie gedeelte talle eksegetiese probleme oplewer, is dit duidelik dat JHWH Moses wou doodmaak totdat Sippora hom simbolies besny het. Die bloed van die besnydenis was net soos dié van die paaslam vir JHWH die teken om nie dood te

maak nie! Dit lyk dus baie waarskynlik dat die besnydenis in Gen 17 en Eks 4 funksioneer as 'n teken waardeur JHWH herinner word aan sy belofte om Abraham se nageslag vrugbaar en talryk te maak.

Die besnydenis het egter ook gefunksioneer as 'n teken van identifikasie: Dit was die teken dat iemand aan die verbond behoort (Téén Fox, vergelyk Gen 17:14; 34:13–17). Dit was eintlik ook meer as dit – dit was die verbond self (Van Selms, 1979: 235). Die besnydenis het dus nie as simbool heengewys na iets anders nie. Dit was 'n teken van die realiteit van die verbond, maar 'n teken wat herinner en identifiseer.

Die vraag of die besnydenis vir die besnedene self ook gefunksioneer het as 'n herinneringsteken aan JHWH se beloftes, moet bevestigend beantwoord word. Dit kon nie anders as dat hierdie merk die draer daarvan aan iets sou herinner nie. Of dit die bedoeling is in die Ou Testament, kan alleen by wyse van afleiding beantwoord word: Die sabbat het as verbondsteken gedien sodat die Israeliete kon beseft dat JHWH hulle geheilig het (Eks 31:13). Na analogie hiervan sou ons kon sê dat die besnydenis ook bedoel was om die Israeliete te herinner aan JHWH se belofte aan Abraham. So gesien sou dit as teken egter nie die skynbaar vermanende karakter van die sabbat hê nie, maar sou dit meer bemoedigend van aard wees.

4. Enkele riglyne met betrekking tot die tema van die simposium

4.1 Die vraag na die moontlike (dit wil sê onuitgesproke) funksies van verbondstekens kom hier na vore: Kan die gelowiges oor die verbondstekens teologiseer en daar funksies aan “toeken” wat nie in die Ou Testament (of Nuwe Testament) uitdruklik vermeld word nie. Dit lyk wel toelaatbaar mits dit nie in stryd is met die teologie van die verbond nie. As 'n Jood byvoorbeeld die besnydenis sou sien as teken op grond waarvan hy in trots en oormoed kan neersien op die onbesnedene, sou dit téén die teologie van die verbond ingaan. Die besnydenis is nie 'n beloning nie, maar is juis 'n teken daarvan dat die Jood se totale bestaan alleen na God se beloftes en sy genadige toewending teruggevoer kan word. As die besnedene deur dié teken daaraan herinner is dat hy nie bestaan of 'n groot volk kan word deur eie potensie nie, maar deur die belofte van JHWH aan 'n ou man met 'n onvrugbare vrou, lyk dit na 'n toelaatbare teologisering. Dat daar versigtigheid en piëteit teenoor die Skrif moet wees by só 'n teologisering, hoef seker nie beklemtoon te word nie.

- 4.2 In aansluiting hierby is dit duidelik dat die teologie van die verbond eintlik belangriker is as die teken van die verbond, selfs wanneer dit oor die teken as sodanig gaan. Die teken mag nooit selfstandig, los van die teologie staan nie. Dieselfde teken kan in een geval deur 'n korrekte en in 'n ander geval deur 'n verkeerde teologie *beteken* word.
- 4.3 Die feit dat verbondstekens soos die reënboog en die besnydenis primêr herinneringstekens vir *JHWH* was, plaas die reformatoriese kerke voor 'n probleem wat verder deurdink sal moet word, aangesien die hervormde tradisie by die sakramente alle klem gaan lê het op die herinnering wat hierdie tekens vir die *gelowiges* inhou. Hierby kom nog die volgende: Terwyl die verbondstekens in die Ou Testament primêr funksioneer as *kennistekens*, kry 'n mens die indruk dat die "verbondstekens" in ons teologisering dikwels ook funksioneer as *bewyse* van iets waaroor daar twyfel bestaan en as *simbole* wat heenwys na iets anders.
- 4.4 Daarby sluit 'n volgende vraag aan: Het die reformatoriese vaders in hulle reaksie teen Rome se "ingieting van die genade" deur die sakramente, nie te ver wegbeweeg van die Ou-Testamentiese siening oor die besnydenis dat die teken die verbond is nie?
- 4.5 In die hele debat oor doop-verbond-besnydenis sal 'n bepaalde Skrifhantering (veral met betrekking tot die verhouding Ou Testament–Nuwe Testament) deurslaggewend wees vir die uitkoms van die gesprek. Dit beteken dat die vraag na die verband tussen die ou en nuwe verbonde 'n wesenlike plek sal inneem in die debat.
- 4.6 Die onderskeiding tussen *seremonie* en *teken* by 'n verbondsluiting het bepaalde implikasies vir die tradisionele siening dat die doop 'n verbondsteken is: Die doop lê tog meer op die vlak van 'n seremonie waardeur die verbond bevestig en bekragtig word as op die vlak van 'n permanente sigbare teken. Aan die ander kant sou die doop tóg ook as 'n teken beskou kan word na analogie van die sabbat wat as gebeure óók teken van die verbond was (Eks 31:13 vv).
- 4.7 Wanneer die verband tussen die ou verbond(e) en die nuwe verbond ter sprake is, is dit uit die Ou Testament duidelik dat die ou verbond(e) wat verpligtinge op Israel gelê het, nie gewerk het nie omdat dié party (naamlik Israel) telkens die verbond verbreek het deur die verpligtinge nie na te kom nie. Die nuwe wat God in Jesus Christus gebring het, is juis dat Hy in die persoon en werk van Christus by voorbaat reeds die mens se deel van die verbondsver-

pligtinge op Homself geneem het. Die implikasies van wat God in Christus gedoen het, sal dus 'n sentrale plek moet inneem wanneer die kontinuïteit en diskontinuïteit tussen die oue en die nuwe onder die soeklig kom.

Literatuurlys

- BUTTRICK, GA ed 1962. *The Interpreter's Dictionary of the Bible. Volume I.* Nashville: Abingdon.
- FOX, MV 1974. The sign of the covenant. *Revue Biblique* 81: 557–596.
- HASEL, GF 1981. The meaning of the animal rite in Gen 15. *JSOT* 19:61–78.
- JENNI, E & WESTERMANN, C ed 1978. *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament. Band I.* München: Chr Kaiser Verlag.
- KUTSCH, E 1967. Gesetz und Gnade. *ZAW* 79, 18–35.
- KUTSCH, E 1974. Ich will euer Gott sein. *ZhK*, 361–388.
- KUTSCH, E 1973. *Verheissung und Gesetz.* Berlyn: Walter de Gruyter.
- KUTSCH, E 1978. *Neues Testament – Neuer Bund?*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- LEVENSON, JD 1979. The Davidic covenant and its modern interpreters. *CBQ* 41: 205–219.
- McCARTHY, DJ 1972. *Old Testament Covenant: A survey of current opinions.* Richmond: Knox.
- MENDENHALL, GE 1955. *Law and Covenant in Israel and the Ancient Near East.* Pittsburg: Biblical Colloquium.
- MOST, WG 1967. A Biblical theology of redemption in a covenant framework. *CBQ* 29, 1–19.
- VAN SELMS, A 1979. *Genesis deel I.* Nijkerk: Callenbach.
- WEINFELD, M 1975. *B^erit – Covenant vs. obligation.* *Biblica* 56: 120–8.